

Ideal filozofske smrti

SIMON CRITCHLEY, *Knjiga mrtvih filozofa*, prev. Tonči Valentić, Naklada Ljevak, Zagreb, svibanj 2010., 350 str.

Kao što piše *Daily Telegraph*, vrlo temeljita, duboka i na mnogim mjestima zabavna knjiga Simona Critchleya kao moto ima Ciceronov stav da filozofirati znači naučiti kako treba umrijeti. Upravo je to misao vodilja što se provlači čitavom knjigom koja donosi zanimljive i duhovite anegdote o smrti gotovo dvjesto umnih osoba, uglavnom filozofa u strogome smislu te riječi. Poticaj za ovakvo neobično istraživanje autor je, po vlastitu priznanju, dobio nakon što je shvatio da suvremenoga čovjeka presudno određuje strah od smrti i sveprožimajući užas od posvećenijega uništenja, što kao posljedicu ima ishitreno prepuštanje plitkim užiticima ili bezumno akumuliranje novca i materijalnih dobara ili pak slijepo vjerovanje u magične oblike spasenja i obećanja o besmrtnosti koje nude tradicionalne religije, neke starije sekte i *new age*. Nasuprot prolaznoj utjesi trenutnoga zaborava ili čudesnoga otkupljenja nakon smrti Critchley stavlja ideal filozofske smrti koji se sastoji u razboritome i trijeznome kultiviranju stava prema vlastitoj konačnosti i uvježbavanju za odlučujući susret s tim neizbježnim događajem. Tomu bi nas, po autorovu mišljenju, trebala poučiti ova knjiga.

No ovo je djelo, pripominje Critchley, ujedno i pripovijest o čudaštvu, ludilu, samoubojstvu, ubojstvu, nesreći, patosu, igrama riječi i crnome humoru koji će čitatelja zgroziti ili natjerati na smijeh do suza. Primjerice Pitagora je radije dopustio da ga zakolju negoli da prijede preko polja graha. Heraklit se ugušio u kravljoj balezi. Platon je navodno umro od zaraze ušima, a Aristotel od trovanja biljkom jedićem. Kicoš Empedoklo bacio se u vulkan Etnu želeći time pokazati da je božanskoga podrijetla, ali je lava izbacila njegovu brončanu sandalu pokazavši da je ipak samo običan čovjek. Diogen i Zenon iz Kitije umrli su zadržavajući dah. Zenon iz Eleje umro je herojskom smrću odgrizavši uho tiraninu nakon čega su ga nasmrt proboli noževima. Lukrecije je navodno počinio samoubojstvo poludjevši nakon uzimanja ljubavnoga napitka.

Irskoga filozofa Johannesusa Scottusa Eriugenu proboli su njegovi engleski studenti i tako ga ubili. Avicena je umro od predoziranja opijumom nakon što je pretjerano uživao u seksualnoj aktivnosti. Toma Akvinski umro je četrdeset kilometara od rodnoga mjesta nakon što je glavom udario o granu stabla. William Ockham umro je od kuge. Thomasu Moreu odrubili su glavu te je nataknuili na koplje na London Bridgeu. Giordano Bruno živ je spaljen po naredbi inkvizicije.

Francis Bacon umro je od hladnoće nadijevajući pile snijegom na ulicama Londona nastojeći proučiti tehnike rashlađivanja. Descartes je umro od upale pluća koju je „zaradio“ poučavajući u ranim jutarnjim satima švedsku kraljicu Kristinu. Leibniz, proglašen ateistom i diskreditiran u javnosti, umro je osamljen i pokopan noću u nazočnosti tek jednoga prijatelja. Bezbožnik i materijalist La Mettrie umro je zbog probavnih tegoba uzrokovanih velikom količinom paštete od tartufa. Rousseau je umro zbog snažnoga moždanog udara kao vjerojatne posljedice sudara s golemim psom na pariškoj ulici dvije godine prije toga. Diderot se ugušio jedući marelicu.

Kantova je posljednja riječ bila: „Sufficit!“ („Dosta je!“). Hegel je umro od epidemije kolere, a posljednje što je izgovorilo bilo je: „Jedan jedini čovjek me razumio... a zapravo me nije shvatio“ (pretpostavlja se da je mislio na samoga sebe). Bentham se oporučno dao preparirati i sada sjedi izložen javnosti u staklenoj kutiji na University Collegeu u Londonu kako bi bio što korisniji čovječanstvu. Maxa Stirnera za vrat je ugrizao neki kukac nakon čega je umro od groznice.

Nietzsche je postupno gubio razum i dugo uranjao u ludilo nakon što je zagrlio konja u Torinu. Moritza Schlicka ubio je poremećeni student, budući član Nationalsocijalističke partije. Wittgenstein je umro dan nakon proslave svojega rođendana. Njegova prijateljica gospođa Bevan darovala mu je električni pokrivač uz riječi: „Želim ti još mnogo sretnih povrataka“ na što je on odgovorio: „Nema više povrataka.“ Simone Weil umrla je od gladi solidarizirajući se s okupiranom Francuskom u tijeku Drugoga svjetskog rata. Edith Stein ubijena je u Auschwitzu. Giovannija Gentilea ubili su talijanski antifašistički partizani.

Merleau-Ponty navodno je pronađen mrtav u svojem kabinetu glave uronjene u Descartesovu knjigu. Freddie Ayer doživio je iskustvo bliske smrti i navodno susreo vladare svemira nakon što se počeo gušiti zbog prevelikoga komada lososa u ustima. Gilles Deleuze bacio se kroz prozor iz svojega pariškoga stana kako bi okončao muku i bol zbog plućnoga emfizema. Derrida je umro od raka gušterače u istoj dobi kao i njegov otac, koji je također umro od iste bolesti.

Knjiga mrtvih filozofa sastoji se od opsežnijih eseja te od kratkih, ponegdje i vrlo kratkih bilježaka o načinu umiranja filozofa zapadnjačke i kineske provenijencije, kršćanskih svetaca te srednjovjekovnih islamskih i židovskih filozofa. Riječ je dakle o svojevrsnome katalogu o tome kako su osobe koje su privukle autorovu pozornost umrle te kakve su stavove i ideje zastupale o najvažnijim životnim pitanjima. Pritom u prvome planu nije točan kronološki prikaz ili potreba da se opiše svaki važniji filozof. Neki su izostavljeni jednostavno zato što u literaturi nema ništa osobito zanimljivo u vezi s njihovom smrću. Valja međutim primijetiti iznenađujuće velik broj filozofkinja kojima autor posvećuje odgovarajuću pozornost naglašavajući njihovu važnost i neopravdanost njihova zanemarivanja u p(r)oučavanju povijesti filozofije.

Ono što također upada u oči jest činjenica da autor ne rabi znanstveni instrumentarij. Iako u popisu literature donosi više od dvjesto bibliografskih jedinica kojima se služio pri izradbi ove opsežne i nesumnjivo iznimno zahtjevne studije, u tekstu nema niti jedne pozivne bilješke što čitatelja prisiljava da jednostavno vjeruje Critchleyu. Onima pak koji bi eventualno željeli proširiti svoje spoznaje o nekoj informaciji ili ju provjeriti ostaje mogućnost iščitavati u bibliografiji navedene naslove nadajući se da će u njima „naletjeti“ na ono što ih zanima. K tomu valja pripomenuti da je autor, po vlastitu priznanju, povremeno posezao i za informacijama s nepouzdanoga i neprovjerenoga internetskog izvora, glasovite Wikipedije.

Taj nemali nedostatak ovu publikaciju svakako smješta izvan kruga strogo znanstvenih djela, no ni najkritičniji čitatelj zasigurno joj ne će osporiti izvornost i vrijednost koja se najviše očituje u poticaju na životno propitivanje o vlastitome smislu postojanja. Posebnost se očituje i u

piščevu zastupanju koncepta doksogafije nasuprot „modernomu“ načinu pisanja povijesti filozofije. Naime, za razliku od D. Tiedemanna, G. Tennemana, Hegela i čitave plejade kasnijih povjesničara filozofije koji su smatrali da život i smrt nekoga filozofa, njegovi osobni stavovi, navike ili ugled nemaju osobitu vrijednost niti bitno utječu na ono što je on spekulativno sustavno izrazio, Critchley je mišljenja da duh filozofije nije moguće odvojiti od tijela filozofa te smatra da je onaj tko zanemaruje i ne poštuje život i smrt filozofa neprijateljski nastrojen prema njegovoj, ali i vlastitoj individualnosti, utjelovljenju i smrtnosti. To je za njega arogantan, pa čak i pretjerano samouvjeren stav koji dovodi do trijumfalističkoga preuveličavanja vlastite uloge u povijesti filozofije koja naposljetku izobličuje prošlost.

Iako autor tvrdi da ova knjiga nije poziv na neku novu, ezoteričnu dogmu, nego djelo koje se sastoji od otprilike dvjesto upitnika koji bi nam mogli pomoći da se suočimo s neizbježnosti vlastite smrti, iz njegovih se stavova itekako daje iščitati njegov odnos prema smrti i onostranosti. Zapravo on izrijeком tvrdi da je njegov odnos prema smrti blizak Epikurovu, a on se zrcali u četirima tvrdnjama: ne boj se Boga, ne brini se zbog smrti, ono što je dobro lako je steći, a ono što je strašno lako je izdržati i pretrpjeti. Epikurov pogled na smrt, koji je bio iznimno utjecajan u antici, a nanovo su ga otkrili u XVII. stoljeću filozofi poput P. Gassendija, može se izreći u sljedećemu obliku: ondje gdje je smrt, tu nisam ja; gdje sam ja, tu nema smrti; stoga je besmisleno brinuti se zbog smrti, a jedini način da se sačuva smirenost duše jest odstranjivanje nestrpljive žudnje za životom nakon smrti.

Critchley dakle poziva na prkosan i ignorantski odnos prema neminovnosti koja čega svako ljudsko biće. No teško je ne upitati se nije li to samo jalovo herojstvo koje je nužan posljedak nihilističkoga poimanja svijeta i vlastitoga bitka. Kako u tome ozračju protumačiti duboku ljudsku težnju za konačnom srećom i apsolutnim dobrom te interpretiranjem života u svjetlu potpunoga smisla? Nije li Pascalov provokativni poziv na okladu i u ovome slučaju najsnažnije oružje protiv kočopernoga, bahatoga, ali zapravo pesimističnoga i beznadnoga odnosa prema vlastitoj sudbini?

IVICA MUSIĆ